

UDK 338.43 (497.15) : 323 (049.3)

Mustafa Imamović

**BOSANSKI AGRAR U PROCJEPU
NACIONALNIH POLITIKA¹****BOSNIAN AGRICULTURE IN A GAP
OF NATIONAL POLITICS****Sažetak**

Tekst je prikaz knjige Edina Mutapčića Agrarna reforma BiH i njeno zakonodavstvo 1918-1941. godine.

Summary

The text is a comment of the book Agricultural reform of B&H and its legislation 1918-1941 by Edin Mutapčić

Monografijom Edina Mutapčića „Agrarno zakonodavstvo i likvidacija agrarne reforme u Bosni i Hercegovini 1918-1941. godine“ naša pravno-historijska nauka dobila je jednu novu studiju kojom se u prvom redu reafirmira značaj agrarnog pitanja kao savremenog istraživačkog projekta. Agrarno pitanje je, kao pitanje razrješenja feudalnih i eks-feudalnih odnosa, dominiralo političko-ekonomskim životom Bosne i Hercegovine od sredine 19. do prve polovine 20. stoljeća. O njemu kao takvom nastala je ogromna literatura različitog nacionalno-političkog i ideološkog usmjerenja, često bez odgovarajuće naučne podloge. U godinama i decenijama iza Drugog svjetskog rata postepeno je opadalo zanimanje za temeljnu naučnu elaboraciju agrarnog pitanja u BiH i Jugoslaviji, koje se općenito smatralo riješenim. Bosansko-hercegovačka javnost se u uvjetima političkih promjena, krajem

¹ Edin Mutapčić, Agrarna reforma u BiH i njeno zakonodavstvo 1918-1941. godine, izdavač Javna biblioteka „Alija Isaković“, Gradačac, 2007, str. 262

osamdesetih i ranih devedesetih godina minulog stoljeća, vraća agrarnom pitanju, koje postaje dio dnevnopolitičke priče tih prevratnih vremena. Jedan naučni odgovor na to pitanje sada pruža monografija Edina Mutapčića o agrarnoj reformi u vrijeme prve zajedničke jugoslavenske države 1918-1941. godine.

Monografija o kojoj je riječ ima karakter klasične historijske studije. Ona je u najvećoj mjeri zasnovana na izvornoj građi Arhiva BiH u Sarajevu i Arhiva Tuzlanskog kantona te na svim relevantnim službenim publikacijama Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca odnosno Kraljevine Jugoslavije. U tom pogledu posebno je značajna građa Arhiva BiH, čiji su fondovi Agrarne direkcije u Sarajevu, Zemaljske vlade za BiH i Kraljevske banske uprave Drinske banovine, to jest njenog agrarno-pravnog odsjeka, predstavljali osnovno polje autorovog naučnoistraživačkog napora. On je potpuno ovladao tom građom i u cijelosti je metodično, stručno i funkcionalno uklopio u svoju studiju, kao preglednu i sistematiziranu cjelinu.

Polazeći od relevantne arhivske građe, s neophodnom kritikom dosadašnje literature o agrarnom pitanju, autor je svojom studijom obradio naslijeđeni sistem agrarnih odnosa u BiH i njegove nasilne promjene do kojih je došlo u jesen 1918., raspadom Austro-Ugarske i ulaskom BiH u okvir prve jugoslavenske države, Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. S tim u vezi vrlo su iscrpno obrađene mjere privremenih organa državne vlasti Kraljevine SHS na obuzdavanju agrarne stihije i ustavna rješenja agrarnog kompleksa. Autor je posebnu pažnju posvetio analizi ekonomsko-nacionalnog aspekta agrarne reforme u BiH te njenoj likvidaciji u Kraljevini Jugoslaviji 1929-1941. godine.

Agrarno pitanje je kao nacionalno-političko pitanje bilo prisutno u Bosni i Hercegovini još od prve polovine 19. stoljeća. Autor je u tom smislu obradio agrarne prilike i odnose u posljednjim decenijama osmanske vladavine i tokom austrougarske uprave. Složena evolucija agrarnih odnosa u BiH pravno je završena osmanskim tanzimatskim zakonima, među kojima su od posebnog značaja Saferska naredba (Uredba o čiflucima u Bosni) iz 1859. i Ševalski zakon (Zakon o šumama) iz 1869. godine. Kako je Austro-Ugarska recipirala ovo zakonodavstvo, to autor smatra

da se njena uprava može smatrati nastavkom osmanskog agrarno-pravnog sistema. Austro-Ugarska je držala kurs postupne agrarne reforme, što se u praksi svodilo na politiku dobrovoljnog otkupa kmetova, odnosno njihovog oslobađanja od eks-feudalnih obaveza. Takvu praksu formalno je ozakonio bosanskohercegovački Sabor 1911. godine. U cijelom tom procesu muslimanski zemljoposjednik je u ogromnoj većini bio i ostao pasivni potrošač feudalne odnosno zemljišne rente. On je kao takav, u metežu smjene vlasti 1918., bio lahkometom opće seljačke agresije.

Ta situacija poklapa se s vremenom privremenog državnog uređenja u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, od njenog proglašenja 1. decembra 1918. do donošenja njenog prvog ustava na Vidovdan, 28. juna 1921. godine. To prevratno vrijeme u velikoj mjeri karakteriziraju agrarni nemiri i neredi izazvani propašću Austro-Ugarske i uspostavljanjem nove SHS vlasti, čiji je autoritet osiguravala i nametala srpska vojska. Vlada Kraljevine SHS nastoji primiriti situaciju tako što će po hitnom postupku ozakoniti promjene u zemljišnoj vlasničkoj strukturi do kojih je došlo nasilnim putem, to jest otimanjem i uzurpacijom beglučkih i drugih posjeda od strane seljaka. S obzirom na to da je novo faktičko stanje agrarnih odnosa uspostavljeno suprotno općim normama i pravnim principima tog vremena, to vlada postupak njenog ozakonjenja provodi u pretparlamentarnoj proceduri.

Agrarno pitanje ostalo je u fokusu bosanskohercegovačke politike i tokom vidovdanskog parlamentarnog režima 1921-1928. godine. Na izborima za Ustavotvornu skupštinu 1920. godine dominiralo je pitanje državnog uređenja odnosno političko-pravnog statusa Bosne i Hercegovine. Tek na drugim parlamentarnim izborima, 18. marta 1923., izbija pitanje agrarne reforme u prvi plan stranačkopolitičkih borbi i previranja. Vlada je nakon ovih izbora provela kroz parlamentarnu proceduru prethodne agrarne odredbe donošenjem Zakona o bivšim kmetskim selištima u BiH, Zakona o beglučkim zemljama, te ukidanjem Agrarne direkcije u Sarajevu. Autor je uvjerljivim razmatranjem elaborirao utjecaj ekonomskih posljedica agrarne reforme i kolonizacije na nacionalne odnose u BiH. Sama agrarna reforma, iako historijski opravdana socijalno-ekonomska mjera, u BiH je zloupotrijebljena tako što

je država svojom politikom i nemarom dovela veliki dio ranijih zemljoposjednika na ivicu egzistencije, a nove vlasnike prepustila zelenaškom kapitalu. Na kraju je autor, u okviru osvrta na šestojanuarski režim i njegovu agrarnu politiku i zakonodavstvo, posebno razmatrao stanje seljačkih dugova pred Drugi svjetski rat i finansijsku likvidaciju agrarne reforme. Njegov je zaključak da su neadekvatne državne mjere u oblasti agrara prouzročile konstantno opadanje poljoprivredne proizvodnje i obradivog zemljišta. Samo je početak Drugog svjetskog rata spriječio da mnoga seljačka gazdinstva ne budu uslijed velikih dugova predmetom zauzimanja od strane finansijskog kapitala. S druge strane, bivšim zemljovlasnicima je do početka rata isplaćeno tek nešto više od 20% od predviđene naknade za zemlje zahvaćene agrarnom reformom, čija je likvidacija trebala trajati do sredine sedamdesetih godina prošlog stoljeća.

Edin Mutapčić se, slično drugim istraživačima bosanskog agrara, uglavnom zadržao na problemu srednjeg i krupnog zemljoposjedničkog sloja, čiji su pripadnici imali od nekoliko desetaka do više stotina kmetovskih selišta. Njihove interese u političkoj ravni zastupala je i branila Jugoslavenska muslimanska organizacija putem pregovora, pogađanja i sporazuma s vladajućim srpskim strankama, prije svega Radikalnom i Demokratskom. Izvan te politike stajali su sitni muslimanski posjednici, obično iz reda zanatlija, sitnih trgovaca i niže uleme, sa po jednim ili dva čifluka, koji su im služili kao dopuna prihoda ostvarivanih njihovim redovnim zanimanjem. Oni su kao takvi bili i ostali na margini zanimanja kako nauke tako i nacionalne politike. Pažnju na taj fenomen skrenuo je možda jedino Ivo Andrić svojom poznatom „Pričom o kmetu Simanu“.

Edin Mutapčić je za predmet svoga istraživanja odabrao kompleks agrarnog zakonodavstva i pitanje likvidacije agrarne reforme u Bosni i Hercegovini između dva svjetska rata. Opravdanost izbora i obrade ove teme leži u prostoj spoznaji da su se u toku provođenja agrarne reforme u Bosni i Hercegovini dogodila mnoga nasilja i zloupotrebe iza kojih je u krajnjoj liniji stala državna vlast, što je imalo dalekosežne nacionalno-političke posljedice.

Pored toga, ova tema ima određeni značaj kao jedna od dimenzija višeslojnog pitanja tranzicije i restitucije vlasništva u

Bosni i Hercegovini. U javnosti su već dvije decenije prisutni različiti pravi i lažni agrarni interesenti sa svojim manje ili više nekritičkim, ili često mitomanskim pričama. Tu je nužno imati u vidu da sve društvene reforme, još od vremena Francuske revolucije, jednima pogoduju i usrećuju ih, dok druge upropaštavaju. Konkretno je i pragmatično pitanje omjera jednih i drugih u svakoj datoj situaciji. Tako je bilo 1918. i 1945., ali i 1995. godine. U posljednjem slučaju reformom društvenog vlasništva, što znači njegovom privatizacijom i denacionalizacijom, upropašteno je na stotine hiljada ljudi, prije svega industrijskih radnika, penzionera i drugih. To je samo jedan vid mogućeg daljnjeg proučavanja reforme vlasničkih odnosa i njihovih ekonomsko-socijalnih i političkih posljedica.